

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ

УДК 658.155.2

Н. М. Бондаренко, К. Р. Кобиляцька

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТЬ «ПРИБУТОК» І «ЗБИТОК»

Розкрито сутність понять «прибуток» і «збиток» у нормативних джерелах. Подано критичний огляд існуючих у фаховій літературі підходів до визначення зазначених понять, що дає можливість уточнити їх суть.

Ключові слова: прибуток, збиток, сутність.

Раскрыта сущность понятий «прибыль» и «убыток» в нормативных источниках. Представлен критический обзор существующих в профессиональной литературе подходов к определению указанных понятий, что дает возможность уточнить их суть.

Ключевые слова: прибыль, убыток, сущность.

The article explores the meaning of profit and loss in the normative literature. Presents a critical review of existing literature in professional approaches to the definition of these concepts, which gives an opportunity to clarify their nature.

Keywords: profit, loss, substance.

Закономірно, що основним економічним чинником, який значною мірою визначає прибутковість підприємства, є фінансовий результат. При цьому фінансовий результат виступає тим комплексним показником, який узагальнює всі результати виробничо-господарської діяльності підприємства та визначає її ефективність [1].

Однією з головних проблем сучасного бухгалтерського обліку стає трактування та визначення фінансового результату діяльності підприємства, зокрема таких понять, як прибуток і збиток.

Адже правильне трактування прибутку підприємства впливає на висновки господарюючих суб'єктів стосовно їх подальшої економічної діяльності. Відсутність єдиного підходу щодо тлумачення досліджуваних понять у науковій літературі та нормативних джерелах призводить до виникнення проблем у керівництва підприємства під час прийняття управлінських та інвестиційних рішень. Значна кількість проблем стосовно цих категорій ще не розв'язана і потребує негайного вирішення та розробки науково обґрунтованих рекомендацій.

Дослідженню проблем формування фінансових результатів приділяли увагу вчені В. П. Багров, С. Г. Кручок, Ф. Ф. Бутинець, М. Т. Білуха, І. Ю. Матюшенко, Г. В. Савицька, О. М. Бандурко, С. Ф. Голов, О. В. Лишиленко, М. В. Кужельний, М. А. Болюх, В. В. Гливенко, В. Г. Швець, А. Г. Загородній, В. С. Лень, М. Г. Чумаченко, В. О. Мец, Н. В. Чабанова, С. В. Мочерний, І. А. Бланк, В. Г. Лінник, Н. М. Ткаченко, Г. Н. Климко, І. П. Ніколаєва, В. В. Сопко та ін. Багато з них зосередили свою увагу, зокрема, на таких поняттях, як «прибуток» та «збиток».

Наукові дослідження з питань сутності фінансових результатів мають велике значення для вдосконалення їх обліку. Актуальність і доцільність обраної теми дослідження підтверджується ще й тим, що на сьогодні не існує єдиної методики формування фінансових результатів.

Метою статті є дослідження і узагальнення різноманітних підходів до визначення понять «прибуток» і «збиток» для покращення розуміння цих бухгалтерських категорій.

Відповідно до мети поставлені такі основні завдання:

- дослідити сутність понять «прибуток» і «збиток» у нормативних джерелах;
- розглянути та узагальнити підходи різних учених-дослідників до трактування досліджуваних категорій з метою уточнення їх сутності.

Фінансовим результатом підприємства може бути прибуток або збиток. Прибуток є основним фінансовим джерелом розвитку підприємства, науково-технічного вдосконалення його матеріальної бази і продукції, всіх форм інвестування. Він є джерелом сплати податків. З урахуванням значення прибутку вся діяльність підприємства спрямована на його зростання. Тобто прибуток як економічна категорія відображає дохід, який створений у процесі матеріального виробництва в ході підприємницької діяльності. Чим вищий рівень прибутку, тим меншою є потреба в залученні коштів із зовнішніх джерел і тим вищим є рівень самофінансування розвитку підприємства, забезпечення реалізації стратегічних цілей, підвищення конкурентної позиції підприємства на ринку. При цьому, на відміну від деяких внутрішніх джерел формування фінансових ресурсів підприємства, прибуток є таким джерелом, яке постійно відтворюється.

Необхідно також зазначити, що прибуток є основним захисним механізмом, який захищає підприємство від загрози банкрутства. Хоча загроза банкрутства існує і в умовах прибуткової діяльності підприємства, але підприємство набагато швидше виходить з кризового стану при високому потенціалі генерування прибутку. За рахунок капіталізації отриманого прибутку може бути швидко збільшена частка високоліквідних активів, тобто відновлена платоспроможність; збільшена частка власного капіталу при відповідному зниженні обсягу залучених засобів, тобто підвищена фінансова стійкість; сформовані відповідні резервні фінансові фонди.

Економічний інтерес підприємства знаходить своє узагальнення в обсязі прибутку, який залишається в розпорядженні підприємства і використовується для вирішення виробничих і соціальних завдань його розвитку. Економічний інтерес робітників підприємства пов'язаний передусім з розміром прибутку, який спрямовується на матеріальне заохочення, соціальні виплати та соціальний розвиток. Власника підприємства цікавить насамперед розмір фондів виплати дивідендів, а отже та частина прибутку, котра пов'язана з виробничим розвитком, а відповідно приростом капіталу підприємства.

Отже, прибуток є невід'ємною складовою успішної діяльності підприємства, його розвитку і задоволення потреб як власника підприємства, так і його працівників. Тому для правильного управління і використання прибутку дуже важливо розуміти його сутність.

Сучасні українські вчені у галузі бухгалтерського обліку, такі як Ф. Ф. Бутинець, Ю. А. Верига, С. Ф. Голов, Н. М. Ткаченко, трактують прибуток та збиток відповідно до П(С)БО 3 «Звіт про фінансові результати» [2], згідно з яким прибуток – сума,

на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати; збиток – перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати.

Окрім П(С)БО, ці поняття розкриваються також у міжнародних стандартах бухгалтерського обліку, а поняття прибутку зазначено ще й у Податковому Кодексі України (ПКУ).

Зміст понять «прибуток» і «збиток», що зазначені в нормативних джерелах, наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Визначення понять «прибуток» та «збиток» у нормативних джерелах

Нормативне джерело	Визначення поняття «прибуток»	Визначення поняття «збиток»
Податковий Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [3]	Прибуток із джерелом походження з України та за її межами – визначається шляхом зменшення суми доходів звітного періоду (визначених згідно зі статтями 135-137 ПКУ) на собівартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг та суму інших витрат звітного податкового періоду (визначених згідно зі статтями 138-143 ПКУ), з урахуванням правил, встановлених статтею 152 ПКУ.	–
П(С)БО 3 «Звіт про фінансові результати» [2]	Сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати.	Перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати.
МСБО [4]	Залишкова сума після вирахування витрат (що включає коригування збереження капіталу в разі необхідності) з доходу, а також будь-яка величина, що перевищує суму, необхідну для збереження капіталу на початок періоду	Зменшення економічних вигод, що за своєю суттю не відрізняється від інших витрат

Із цієї таблиці видно, що трактування досліджуваних понять у нормативних актах відрізняються. Найбільш простими, лаконічними і зрозумілими, на нашу думку, є визначення прибутку і збитку відповідно до П(С)БО. Також слід зазначити, що у ПКУ не згадується таке поняття, як «збиток», а лише протилежний йому результат.

З бухгалтерської точки зору, прибуток – це позитивний фінансовий результат підприємницької діяльності, який визначається на мікроекономічному рівні за звітний період, характеризується приростом власного капіталу за рахунок перевищення доходів над понесеними витратами, порядок визнання яких законодавчо врегульований, науково обґрунтований або самостійно встановлений суб'єктом економічної діяльності.

Збиток є зворотною стороною прибутку. Як зазначено у Великому Тлумачному словнику, збиток можна охарактеризувати як негативну різницю доходу і витрат, втрати в результаті певного роду діяльності [5, с. 368].

На сьогоднішній день проблема термінології досліджуваних понять розглядається великою кількістю вчених, а тому в науковій літературі можна зустріти дуже багато трактувань поняття «прибуток»; звісно, кожен автор розглядає його зі своєї точки зору, яка може значною мірою відрізнятися від інших.

Тлумачення понять «прибуток» і «збиток» різними вченими-дослідниками наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Визначення понять «прибуток» та «збиток» з позицій різних авторів

Автор	Визначення поняття «прибуток»	Визначення поняття «збиток»
1	2	3
О. В. Лишненко [6, с. 14]	Прибуток – це джерело господарських засобів і відповідних резервів, збільшення капіталу в результаті діяльності та фінансовий результат. Прибуток – це різниця між виручкою і витратами, нарахованим податком на прибуток.	–
В. Г. Швець [7, с. 207]	Прибуток – це джерело господарських засобів і відповідних резервів, збільшення капіталу в результаті діяльності та фінансовий результат.	–
С. В. Мочерний	Прибуток – це сума коштів, на яку дохід підприємства перевищує витрати [8, с. 57]. Прибуток – перетворена похідна форми додаткової вартості, яка з кількісного аспекту є різницею між ціною продажу товарів і витратами капіталу на її виробництво [9, с. 397].	Збитки – кошти, які безповоротно витрачені суб'єктами господарювання [8, с. 368].
О. М. Бандурко [10, с. 57]	Прибуток підприємства – це перевищення доходів від його діяльності над сумою видатків; він являє собою єдину форму його власних нагромаджень.	–
К. І. Посилаєва [11, с. 86]	Прибуток – частина вартості додаткового продукту, виражена в грошах; частина чистого доходу; грошовий вираз вартості реалізованого чистого доходу, основна форма грошових накопичень господарського суб'єкта.	–
Г. В. Савицька [12, с. 263]	Прибуток – це частина чистого доходу, створеного в процесі виробництва та реалізованого в сфері обігу, який безпосередньо отримують підприємства.	–
С. Г. Кручок [13]	Прибуток – це підсумковий показник, результат фінансово-господарської діяльності підприємств як суб'єктів господарювання.	–
І. А. Бланк [14, с. 8]	Прибуток – це втілений у грошовій формі чистий дохід підприємця на вкладений капітал, що характеризує його винагороду за ризик здійснення підприємницької діяльності та є різницею між сукупним доходом і сукупними витратами у процесі здійснення підприємницької діяльності.	–
І. Ю. Матюшенко [15]	Прибуток підприємства в загальному розумінні являє собою частину вартості прибуткового продукту, створеного працею, і є складовою частиною доходу підприємства.	–
А. Г. Завгородній [16]	Прибуток – це економічна категорія, різниця між валовим вибором (без податку на додану вартість і акцизного збору) та витратами на виробництво і реалізацію продукції.	–
М. В. Кужельний, В. Г. Лінник [17, с. 37–38]	Прибуток – це джерело власних коштів підприємства та формування доходної частини бюджетів різних рівнів.	–
Є. Д. Чацькіс [18, с. 259]	–	Збитки – це фінансовий результат діяльності підприємств і організацій, який є при перевищенні витрат над доходами.

Закінчення табл. 2

1	2	3
В. О. Мец [19]	Прибуток – фінансова категорія, яка показує позитивний фінансовий результат, характеризує ефективність виробництва, свідчить про обсяг і якість виготовленої продукції, стан продуктивності праці, рівень собівартості.	–
Г. Н. Клишко [20, с. 232], І. П. Ніколаєва [21, с. 39]	Прибуток – це різниця між доходом від продажу товарів і послуг та витратами на їх виробництво й реалізацію.	–
В. В. Гливіченко, В. С. Лень [22, с. 424–425]	Прибуток – це частина чистого доходу, яка залишається на підприємстві після відшкодування витрат	–

Аналіз літературних джерел щодо змісту понять «прибуток» і «збиток» свідчить про те, що серед учених не існує єдиного підходу до тлумачення цих категорій.

У свою чергу, визначення поняття «збиток» у літературі зустрічається не так часто. Це пов'язано з тим, що досліджувані категорії протилежні за змістом, однак разом із цим виражають зміст поняття «фінансовий результат». Оскільки бажаним результатом діяльності є прибуток, то йому приділяється більша увага. Збиток – це своєрідний антипод прибутку, і порядок його формування нічим не відрізняється від позитивного результату діяльності, тобто збиток також визначається як різниця доходів та витрат діяльності господарюючого суб'єкта, тільки результат матиме від'ємне значення [1, с. 136].

Висновки. Безумовно, бажаним результатом будь-якої підприємницької діяльності є прибуток, який при бажаних його обсягах дає можливість для саморозвитку та збільшення масштабів діяльності суб'єкта господарювання.

Однак фінансовим результатом може виступати не тільки прибуток, але й збиток, що виник, наприклад, через надмірно високі витрати або недоотримання доходів від реалізації товарів у зв'язку зі зменшенням обсягу поставок товарів, зниженням купівельного попиту.

Проаналізувавши погляди різних учених, ми з'ясували, що прибуток являє собою перевищення доходів підприємства над його витратами. У свою чергу, збиток – це протилежний прибутку показник, і порядок його формування є аналогічним формуванню позитивного результату діяльності.

Бібліографічні посилання

1. Патарідзе-Вишинська М. В. Визначення та облік фінансового результату : вітчизняний та зарубіжний досвід / М. В. Патарідзе-Вишинська // Економіка. Управління. Інновації: електронне наукове фахове видання. – 2010. – № 2 (4).
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати» // 32 положення (стандарт) бухгалтерського обліку. – К. : КНТ, 2011. – 305 с.
3. Податковий Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon1.rada.gov.ua>.
4. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку / пер. з англ. за ред. С. Ф. Голова. – К. : Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 1998.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінськ; Перун, 2003. – 1440 с.
6. Лишиленко О. В. Теорія бухгалтерського обліку : навч. посіб. / О. В. Лишиленко. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 215 с.

7. **Швець В. Г.** Теорія бухгалтерського обліку : навч. посіб. / В. Г. Швець. – К. : Знання-Прес, 2003. – 444 с.
8. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. / [С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Ксенко, С. І. Юрій]; ред. С. В. Мочерний. – Л. : Світ, 2005. – Т. 2. – 563 с.
9. Економічна енциклопедія : у 3 т. / за ред. С. В. Мочерного та ін. – К. : Академія, 2002. – Т. 2. – 952 с.
10. Фінансова діяльність підприємства / [О. М. Бандурко, М. Я. Коробов, П. І. Орлов, К. Я. Петрова]. – К. : Либідь, 2004. – 310 с.
11. **Посиасва К. І.** Підходи визначення прибутку для аналізу ефективності діяльності підприємства / К. І. Посиасва // Вісн. ХНАУ. Сер. «Економіка АПК і природокористування». – Х., 2008. – № 7. – С. 83–87.
12. **Савицкая Г. В.** Анализ хозяйственной деятельности предприятия / Г. В. Савицкая. – 4-е изд., перераб. и доп. – Мн. : Новое знание, 2000. – 688 с.
13. **Кручок С. Г.** Оцінка фінансового стану підприємств / С. Г. Кручок // Фінанси України. – 2009. – № 8. – 10 с.
14. **Бланк И. А.** Управление прибылью / И. А. Бланк – 3-е изд. – М. : Ника-Центр, 2007. – 768 с.
15. **Матюшенко І. Ю.** Основи фінансового менеджменту : навч. посіб. / І. Ю. Матюшенко. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 320 с.
16. **Загородній А. Г.** Облік і аудит : термінологічний словник / А. Г. Загородній. – Львів : Центр Європи, 2002. – 671 с.
17. **Кужельний М. В.** Теорія бухгалтерського обліку : підруч. / М. В. Кужельний, В. Г. Лінник. – К. : КНЕУ, 2001. – 334 с.
18. **Чацкис Е. Д.** Толковый словарь финансово-бухгалтерских терминов и понятий / Е. Д. Чацкис [сост.]. – Д. : Сталкер, 1996. – 320 с.
19. **Мец В. О.** Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства : навч. посіб. для вищ. навч. закл. / В. О. Мец. – К. : КНЕУ, 1999. – 437 с.
20. **Климко Г. Н.** Основи економічної теорії: політекономічний аспект : підруч. / Г. Н. Климко ; за ред. Г. Н. Климка, В. П. Нестеренка. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Вища шк.; Знання, 1997. – 743 с.
21. Экономическая теория: учебник / под ред. И. П. Николаева. – М. : Проспект, 1998. – 448 с.
22. **Лень В. С.** Бухгалтерський облік в Україні: основи та практика : навч. посіб. / В. С. Лень, В. В. Гливенко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 576 с.

Надійшла до редколегії 19.03.2013 р.